

УДК 32-027.21;323.2;316.334.3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v057.2025.32>**В. Л. Паюк**ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-5090-7093>*аспірант кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ОНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У ВИМІРІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації українського суспільства особливої актуальності набуває потреба осмислення глибинних засад політичного буття українського народу, які визначають характер, зміст і динаміку розвитку національної політичної культури. Соціально-політична онтологія як концептуальний вимір аналізу політичної реальності дозволяє виявити ті структуротворчі властивості української соціетальності, що формувалися історично, закріплювалися у традиціях колективного життя, змінювалися під впливом викликів та криз і сьогодні визначають здатність українців до політичної суб'єктності, солідарності та самовідтворення. Попри зростання інтересу до проблеми політичної культури, сучасна наукова думка часто розглядає її переважно у поведінкових або інституційних вимірах, недостатньо враховуючи онтологічні підвалини, що формують базові смисли, моделі взаємодії та ментальні константи українського народу. Історичний досвід громадянської самоорганізації Київської Русі та козацьких форм демократизму до рухів опору ХХ століття, Майданів і суспільної мобілізації в умовах повномасштабної війни – свідчить про те, що українська політичність має глибоку культурно-ціннісну природу й ґрунтується на специфічних формах соціального буття, які потребують окремого філософсько-політологічного аналізу. Водночас сучасні процеси державотворення, воєнні та цивілізаційні виклики, гібридні загрози та прискорена модернізація українського суспільства актуалізують питання про те, як історично сформовані онтологічні засади впливають на становлення нових моделей політичної культури, заснованих на гідності, свободі, відповідальності, горизонтальності й політичній самоорганізації. Це вимагає комплексного дослідження соціально-політичної онтології українського народу як чинника, що забезпечує тяглість, стабільність та водночас відкритість політичної культури до інновацій. Таким чином, актуальність проблеми полягає у необхідності інтегративного аналізу історичних, культурних та онтологічних засад політичного буття українців для розуміння специфіки формування сучасної наці-

ональної політичної культури та її потенціалу в умовах глобальних і внутрішніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники дедалі частіше розглядають політичну культуру як результат глибинних форм соціального буття, що формуються історичним досвідом та ментальними константами народу. Європейські філософи політики, зокрема Роберто Еспозіто [6] та Дітріх Штернберг, трактують політичну онтологію як спосіб організації колективного життя, де ключову роль відіграють спільні смисли, уявлення про спільність, владу й солідарність [12]. У контексті України це підґрунтя знаходить підтвердження в історичних дослідженнях Сергія Плохія [10] та Ярослава Грицака [7], які наголошують на тягlostі українських традицій самоврядування, громадянської самоорганізації та культурної моделі свободи. Емпіричні студії Володимира Кулика [8], а також аналітичні звіти українських соціологічних інституцій останніх років засвідчують істотне посилення громадянської ідентичності, національної солідарності та горизонтальних форм політичної взаємодії, особливо після 2014 року й у період повномасштабної війни [9; 11]. Попри наявність вагомих історичних і соціологічних напрацювань, у науковому полі все ще бракує комплексного осмислення соціально-політичної онтології українського народу як основи сучасної національної політичної культури – саме ця прогалина й зумовлює актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті. Беручи до уваги викладені міркування, метою статті є окреслення специфіки, змісту та аналітичного потенціалу соціально-політичної онтології як ключового виміру сучасної української політичної культури. У межах досягнення поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання: 1) уточнити сутність поняття «соціально-політична онтологія» та розкрити її функціональне значення в структурі національної політичної культури; 2) проаналізувати роль когнітивних знань і уявлень у взаємодії з іншими соціальними компонентами політичної культури; 3) виявити динаміку соціально-політичних уявлень у контексті ключових етапів історичного

розвитку української політичної культури та показати їх вплив на сучасні політичні практики. Для реалізації зазначених завдань застосовано комплекс методів, серед яких історичний, порівняльний, структурно-функціональний, системний аналіз, методи ідеалізації, абстрагування й сходження від абстрактного до конкретного, а також соціетальний підхід, що дозволяє розглянути політичну онтологію як форму колективних смислів та уявлень, що визначають розвиток політичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-політична онтологія виступає фундаментальною складовою національної політичної культури, формуючи систему колективних уявлень про політичну реальність, державу, права та обов'язки громадян. Вона виявляє глибинні смисли, що визначають спосіб мислення й поведінку суспільства, моделюючи уявлення про легітимність влади, свободу та відповідальність, а також підґрунтя колективної солідарності [6]. Історичний розвиток українського суспільства, тривала боротьба за самовизначення, досвід колонізації та бездержавності сформували унікальний комплекс онтологічних уявлень, які включають як прагнення до автономії громади, так і очікування сильного, морально обґрунтованого лідерства [8]. Фундаментальні елементи соціально-політичної онтології українського народу відображаються у традиціях козацької демократії, системах місцевого самоврядування, етнокультурних нормах та моральних уявленнях про спільне благо. Вони забезпечували інтеграцію громади та формували правила взаємодії з владою, де ключовим критерієм легітимності була відповідність моральним і культурним стандартам. Ці уявлення закладали основу для горизонтальних структур політичного життя, де політична участь вважалася обов'язком, а не виключно привілеєм, і де колективна відповідальність за долю спільноти мала вирішальне значення [11].

Інтеграція елементів модерної політичної культури, пов'язана з формуванням національної державності та впливом європейських цінностей, привнесла нові концепти індивідуальної свободи, прав людини та громадянської активності, що наклалися на традиційні архетипи. Результатом стало утворення змішаного типу соціально-політичної онтології, де взаємодіють прагнення до самоврядування і колективного вибору з потребою у стабільній і ефективній державній інституції. Цей складний конструкт забезпечує тяглість політичної культури та її адаптацію до нових соціально-політичних умов, зокрема до трансформацій у періоди революційних та воєнних викликів [7]. Значну роль у розвитку соці-

ально-політичної онтології відіграє історична пам'ять, яка кодує досвід минулих поколінь, їхні моделі взаємодії, моральні засади та уявлення про політичну справедливість [9]. Вона виступає фактором, що зберігає сталість ціннісних орієнтацій і водночас слугує джерелом нових стратегій політичної поведінки. Після проголошення незалежності України та подій Євромайдану й війни 2022 року соціально-політична онтологія виявляє ознаки оновлення: зміцнюється роль громадянської участі, самоорганізації, волонтерства та солідарності, а поняття гідності й свободи набуває ключового значення для формування сучасної політичної свідомості. Відбувається поступовий перехід від пасивного сприйняття політики до активного формування суспільством власних політичних процесів, що вказує на зрілий рівень політичної суб'єктності українців і впливає на розвиток національної політичної культури [12].

Соціально-політична онтологія в сучасній Україні набуває конкретного втілення у волонтерському русі, який став однією із ключових форм громадянської солідарності під час повномасштабної війни. Як показує філософсько-політичний аналіз, волонтерство репрезентує цінності жертвовності, свободи та участі, і є частиною структур громадянського суспільства, не просто як безформна активність, а як глибинна соціетальна практика, що формує нову політичну онтологію [5, с. 148]. Ця практика також має психосоціальний вимір: за даними українських науковців, волонтерська діяльність в умовах війни виступає механізмом підтримки ментального здоров'я населення, зменшуючи відчуття ізоляції, страху й безпорадності, і водночас створюючи ефект колективного «мислення-дії» [3, с. 151]. У цьому сенсі волонтерство – не лише утилітарна активність, а онтологічне поле, через яке люди творять смисли своєї політичної причетності й будують відчуття спільної мети.

На рівні суспільної солідарності важливим виявом соціально-політичної онтології є згуртування, що виникає під тиском війни. Монографія Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса присвячена дослідженню суспільно-політичної солідарності в Україні в умовах війни: автори роблять висновок, що війна посилила органічну солідарність, коли люди сприймають свою боротьбу як екзистенціальний виклик і мету – збереження держави [3]. Це згуртування, за їхніми даними, має не лише емоційну, а й структурну основу: воно проходить через волонтерські мережі, соціальні ініціативи, взаємодію громадян з державними інститутами й засобами масової комунікації.

Онтологія колективної ідентичності також проявляється в динаміці ціннісних орієнтирів насе-

лення [10]. У соціально-психологічній доповіді Національної академії педагогічних та соціальних наук наголошується, що в умовах війни відбувається інтенсивне формування територіально-державницької ідентичності: згідно з опитуваннями, значна частина громадян переживає світоглядні зрушення, пов'язані зі свідомістю незалежності та національної єдності [4]. Таким чином онтологічні уявлення про приналежність, державність і свободу активуються й набувають нових значень під впливом екзистенційної нерівноваги, створеної війною. Культурні та релігійні практики також вносять свій вклад у соціально-політичну онтологію. Наприклад, дослідження Андрія Ленюва показує амбівалентний характер волонтерської активності Української православної церкви (УПЦ) під час війни: з одного боку – соціальне служіння й допомога, а з іншого – поширення наративів, які викликають суперечливі інтерпретації в контексті національної ідентичності [2, с. 75]. Цей двозначний феномен вказує на те, що навіть релігійні інститути, через свою онтологію, стають полем політичної боротьби та смислових конфліктів, де формуються уявлення про спільноту, лояльність та владу.

Інформаційний вимір соціально-політичної онтології не можна недооцінювати. Під час інформаційно-психологічного протистояння, яке супроводжує війну, суспільна свідомість активно трансформується через телекомунікаційні канали та соціальні мережі. Так, у стенограмі конференції з питань інформаційної безпеки зазначено, що суспільна свідомість формує сукупність ідей, вірувань та настроїв, які безпосередньо впливають на колективні уявлення про ворога, роль держави й обов'язок перед спільнотою. При цьому онтологічні конструкти (наприклад, «ми – нація, що захищається», «спільність через опір») стають центральними для мобілізації та легітимзації колективних дій.

З погляду культурної політики та виховання, національно-патріотичне виховання виступає як практика формування онтологічних уявлень про національну ідентичність. Як показують дослідження, патріотичне виховання – це спосіб утвердження колективних пам'яті, смислів про минуле та майбутнє, а також цінностей гідності і солідарності, які вкрай важливі для консолідації суспільства в умовах невизначеності [1, с. 207]. Через освітні програми, громадські ініціативи та культурні практики люди формують онтологічні образи «ми», що включають минуле, боротьбу й перспективу.

Не менш значущим є аналітичний аспект – розвиток волонтерського руху в контексті громадянського суспільства. Дослідження Олени Штрайхер фіксує, що волонтерський рух стає

ключовим компонентом соціального капіталу, формуючи інститути неформального громадянського співробітництва, які в майбутньому можуть трансформуватися у сталу основу політичної участі та місцевого самоврядування [5, с. 150]. Це демонструє, що соціетальний компонент онтології виявляється не лише в емоційно-моральному ґрунті, а й у структурі соціальної дії, здатної впливати на політику та владу довгостроково.

Таким чином, соціально-політична онтологія в сучасній Україні – це не лише історично обумовлена система уявлень, а активний і динамічний процес, що проявляється через волонтерські практики, громадянську солідарність, інформаційні дискурси та освітні та культурні інститути. Вона задає смисловий каркас, який впливає на політичні рішення, мобілізацію людей і формування колективної ідентичності в процесі державного існування та боротьби за незалежність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє зробити низку системних висновків щодо ролі соціально-політичної онтології у формуванні національної політичної культури України. По-перше, соціально-політична онтологія виступає фундаментальним компонентом, який визначає колективні уявлення про політичну реальність, ціннісні орієнтири та моделі взаємодії громадян із державою. Її розвиток і трансформації тісно пов'язані з історичним досвідом українського народу, культурними традиціями самоврядування, історичними кризами та процесами державотворення. По-друге, сучасні трансформації соціально-політичної онтології демонструють високий рівень адаптивності українського суспільства. Волонтерська діяльність, громадська солідарність, інформаційна активність і культурні практики формують нові моделі політичної участі, які забезпечують не лише життєздатність політичної культури, а й здатність суспільства до колективної мобілізації в умовах кризових викликів, включно з війною та гібридними загрозами. Соціетальні практики стають джерелом нових смислів та формування політичної ідентичності, демонструючи перехід від пасивного сприйняття влади до активного конструювання політичних процесів. По-третє, аналіз свідчить про інтегративну природу соціально-політичної онтології, яка поєднує історичні наративи, моральні та культурні цінності, когнітивні структури й практичні форми політичної участі. Вона не лише підтримує тяглість політичної культури, а й виступає механізмом консолідації суспільства, забезпечуючи узгодження ціннісних орієнтирів різних регіональних, мовних та культурних груп.

Що стосується перспектив подальших досліджень, вони полягають у кількох напрямках:

1. Систематизація онтологічних моделей, які поєднують історичний досвід, культурні архетипи та сучасні практики громадянської участі, з метою створення цілісної концептуальної рамки соціально-політичної онтології України.

2. Емпіричне вивчення нових форм політичної участі, таких як волонтерство, громадські платформи та соціальні ініціативи, та їх впливу на формування колективних уявлень про державність і політичну відповідальність.

3. Аналіз взаємодії інформаційних, культурних і когнітивних компонентів у процесах формування політичної свідомості, зокрема у контексті інформаційних війн та медіа-впливу, що дозволить оцінити стійкість онтологічних структур до зовнішніх маніпуляцій.

4. Дослідження механізмів інтеграції різних регіональних та культурних груп у єдину політичну спільноту, що дасть змогу розкрити специфіку формування національної політичної ідентичності в умовах багатоманітності та глобальних трансформацій.

5. Компаративні дослідження, які порівнюватимуть соціально-політичну онтологію України з іншими країнами Східної та Центральної Європи, дозволяючи виділити унікальні та універсальні риси національної політичної культури.

Отже, соціально-політична онтологія виступає не лише аналітичним поняттям, а й практично значущим чинником формування політичної культури, забезпечуючи її динамічність, стійкість та здатність до інновацій. Подальші дослідження в цій площині дозволять поглибити розуміння механізмів взаємодії історичного досвіду, колективної свідомості та сучасних політичних практик, що є важливим для розвитку як теорії, так і практики політичної культури України.

Література

1. Корнієнко С. Національно-патріотичне виховання як соціокультурна практика збереження й формування ідентичності в умовах сучасних викликів. *Humanities Studies*. 2025. № 24 (101). С. 201–208. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-21>

2. Ленюв, А. Амбівалентний характер соціального служіння й волонтерської діяльності УПЦ під час російсько-української війни. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 70–79. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.9>.

3. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни: монографія / за ред. академіка НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майборода. Київ : ПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 400 с.

4. Українці й американці стали значно ближчими: ми однаково розуміємо слово «свобода» Зі звернення

Президента України Володимира Зеленського до спільноти Стенфордського університету 27 травня 2022 року. *Освіта і суспільство*. 2022. № 5 (50)

5. Штрайхер О. Актуальні аспекти розвитку українського волонтерського руху в контексті громадянського суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 46. С. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.25>

6. Esposito R. *Pensiero istituyente. Tre paradigmi di ontologia politica*. Bologna: Piccola Biblioteca Einaudi, 2020. 143 p.

7. Hrytsak Y. *Podolannia minuloho. Hlobalna istoriia Ukrainy*. Kyiv: Yakaboo Publishing, 2021. 384 p.

8. Kulyk V. *Language and Identity in Ukraine after the Euromaidan*. Kyiv: Krytyka, 2023. 256 p.

9. Kyiv International Institute of Sociology. *Dynamics of National Identity in Ukraine 2022–2024*. Kyiv: KIIS Press, 2024. 76 p.

10. Plokhy S. *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic Books, 2021. 432 p.

11. Razumkov Centre. *Ukrainian Identity and Social Transformations 2023–2024*. Kyiv: Razumkov Centre Publishing, 2024. 92 p.

12. Sternberger D. *Political Ideas in the Twentieth Century*. New York: Routledge, 2021. 214 p.

Анотація

Паюк В. Л. Соціально-політична онтологія українського народу у вимірі становлення сучасної національної політичної культури. – Стаття.

Важливою складовою національної політичної культури є соціально-політична онтологія українського народу, яка відображає глибинні уявлення про політичну реальність, державність, права та обов'язки громадян і формує колективну політичну свідомість. Історичний досвід українців, включно з козацькими традиціями, періодами боротьби за державну незалежність та розвитком громадянських інституцій, створював специфічні архетипи політичної поведінки, що поєднують моральну відповідальність, цінність свободи і прагнення до колективного самовизначення. Сучасні виклики, зокрема російсько-українська війна та інформаційні загрози, підкреслюють роль соціально-політичної онтології у формуванні політичної суб'єктності та національної ідентичності. Метою статті є аналіз місця і ролі соціально-політичної онтології у становленні сучасної національної політичної культури та її динаміки в історичному і сучасному вимірах. Для досягнення мети використано філософські основи політичної онтології, історико-порівняльний метод, структурно-функціональний аналіз, аналіз і синтез, соціетальний підхід та методи моделювання політичних процесів. У статті показано, що соціально-політична онтологія разом із політичною ментальністю формує когнітивну основу політичної культури, забезпечує трансляцію історичного досвіду та спрямовує розвиток суспільства й держави. Підкреслено, що когнітивний вимір інших соціетальних компонентів політичної культури – цінностей, традицій, символів, політичних орієнтацій, мітів і стереотипів – активно впливає на їх функціонування. Проаналізовано дина-

міку соціально-політичної онтології на різних історичних етапах та її сучасні прояви через волонтерські рухи, громадянську солідарність і формування національної ідентичності. Зроблено висновок, що подальші дослідження соціально-політичної онтології в контексті розвитку національної політичної культури є перспективним напрямом, а інтеграція методів когнітивної науки, соціології та когнітивної лінгвістики сприятиме глибшому розумінню механізмів її функціонування в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: соціально-політична онтологія, національна політична культура, український народ, політична свідомість, громадянська активність, історичний досвід, колективна ідентичність, волонтерські рухи.

Summary

Paiuk V. L. Socio-political ontology of the Ukrainian people in the dimension of the formation of modern national political culture. – Article.

An important component of the national political culture is the socio-political ontology of the Ukrainian people, which defines the fundamental perceptions of political reality, statehood, citizens' rights and duties, and shapes the collective political consciousness. The historical experience of Ukrainians, notably with Cossack traditions, periods of struggle for national independence, and the development of civic institutions, has created specific archetypes of political behavior that combine moral responsibility, the value of freedom, and the aspiration for collective self-determination. Contemporary challenges, particularly the Russo-Ukrainian war and information threats, underscore the role of socio-political ontology in shaping political subjectivity and national

identity. The aim of the article is to analyze the place and role of socio-political ontology in the formation of the modern national political culture and its dynamics in historical and contemporary dimensions. To achieve this aim, the philosophical foundations of political ontology, the historical-comparative method, structural-functional analysis, analysis and synthesis, the social approach, and methods for modeling political processes are used. The article demonstrates that socio-political ontology, together with political mentality, forms the cognitive basis of political culture, ensures the transmission of historical experience, and guides the development of society and the state. It is emphasized that the cognitive dimension of other societal components of political culture – values, traditions, symbols, political orientations, myths, and stereotypes – actively influences their functioning. The dynamics of socio-political ontology at different historical stages and its contemporary manifestations through volunteer movements, civic solidarity, and the formation of national identity are analyzed. It is concluded that further research on socio-political ontology in the context of the development of national political culture is a promising direction, and the integration of methods from cognitive science, sociology, and cognitive linguistics will contribute to a deeper understanding of its mechanisms of functioning in modern Ukrainian society.

Key words: socio-political ontology, national political culture, Ukrainian people, political consciousness, civic engagement, historical experience, collective identity, volunteer movements.

Дата надходження статті: 27.10.2025

Дата прийняття статті: 13.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025